

Mit terveztek és mit értek el egy régi híres gimnáziumba 1956–1960 között járó diákközösség tagjai? Szubjektív szociográfiai kísérlet

„Az országnak kiművelt emberfőkre van szüksége.”
(Széchenyi István)

„A szociográfia egy epikai műfaj, próza, mely a szakirodalom körébe tartozik. Egy-egy társadalmi réteg, csoport, település vagy tájegység életmódját mutatja be. Tényeken alapszik, de gyakran a személyes élmények is megjelennek [...]” A tudományterületnek ez a rövid meghatározása olvasható a *Wikipédiában*. Az *Idegen Szavak Gyűjteménye* így fogalmaz: „társadalmi egységek életkörülményeinek leírása”. Úgy véljük, az egykori gimnáziumi közösséget, eredetileg két, majd – a nagy arányú lemorzsolódás és osztályösszevonás következtében – hosszabb vagy rövid ideig egy osztályba járó tanulókat joggal tartjuk társadalmi csoportnak vagy egységnek. Nemcsak négy vagy legalább egy tanévi közös életről van szó, hanem volt diákok folyamatos kapcsolattartásáról, 1970–2005 között ötévente az iskolavárosban, majd utána, kivéve a 0-val és 5-tel végződő számú esztendőket, évente más-más osztálytárs által más-más városban tartott találkozóiról is. Az írás szerzői közül hárman kezdettől egy gimnáziumi osztályba jártak, egyikük pedig három évig, közülük ketten már általános iskolában is együtt tanultak. 1960-ban érettségiztek, egyetemet egy városban végeztek, családos emberek, van házastársuk, több gyerekük és unokájuk, de sok tekintetben különböznek is egymástól. Más-más településeken születtek, eltérő társadalmi és családi környezetből származnak, másképp szocializálódtak, foglalkozásuk és életpályájuk nem egyformán alakult, hosszabb ideig több városban éltek, illetve élnek.

Írásunk műfaja *szociográfia*, mert szakirodalom jellegű, jórészt dokumentumokon alapszik, 15 öregdiák életútjáról a *Wikipédia* vagy más internetes oldal is informál nagyobb vagy – többnyire – kisebb terjedelemben, valamint megvannak a hivatalos osztálynévsorok, az érettségi tablóképek és számos későbbi találkozón készített fénykép. Feltételezzük, hogy sok olvasó számára hamar kiderül, melyik város gimnáziumáról van szó, és reméljük, jóval több, mint fél évszázad múltán nem sértjük meg azokat, akiknek hamar abba kellett hagyniuk iskolánkban a tanulást.

A 4. D osztály utolsó fizika óráján tanárunk, dr. Urbán Barna javaslatára Hoppál Mihály magnófelvétel készített az osztálytársak terveiről, annak befejezéseként pedig elénkeltünk a „Válásra int immár az óra, / Még egy pohárral búcsúzóra...” kezdetű régi diákdalt. A felvételtől gépirat készült, amelyet Molnár István (publikációiban a neve előtt D. betűvel) megtalált, és a 2016-ban, egy Tisza menti városához csatolt üdülőtelepen tartott érettségi találkozón felolvasott. Ez adta az ötletet, hogy 2018-ban tíz egymással kapcsolatot tartó osztálytárs és egyikünk özvegye válaszoljon 25, a politikai nézeteket nem firtató kérdésre, nemcsak arra, mit valósítottak meg terveikből, hanem arra is, hogy éltek gimnazistaként és a későbbiekben, illetve kire és mire, milyen

eseményekre mennyire, hogyan emlékeznek. A *szubjektivitást* és a *kísérlet* jelleget alig-ha kell bizonygatnunk. Mivel a humoros megnyilvánulások és helyzetek gyakori jellemzői a diákéletnek, ezek felidézésére is sor kerül.

A feltett kérdések a következők:

1. Mivel foglalkoztak a szüleid és hol laktál a gimnázium előtt?
2. Van(nak)/volt(ak)-e testvére(i)d?
3. A gimnazista társak közül kivel jártál ugyanabba az általános iskolába?
4. Hányan kezdtük el az 1. gimnáziumi osztályt és a 2. osztálytól hány angolt tanuló társunk került be a 4. D osztályba?
5. Mi volt az osztálytársak beceneve?
6. Mikor jártak egy osztályba a már említettek? Mit tudni a 2. osztályosként meghalt B. J. gimnázium előtti életéről?
7. Mire emlékszel az iskolavárosban 1956. okt. 23-án és a következő hetekben, hónapokban történetekről?
8. Milyen tantárgy(aka)t szeretted?
9. A tanárok és a diákothoni nevelők közül kiket kedveltél?
10. Mi volt a tanárok ragadványneve?
11. A tanárok közül kik neveltek magyarságra? Kiktől kaptuk a legtöbb szellemi utaravalót?
12. Diákként mit csináltál szabadidődben?
13. Kik voltak gimnáziumi szerelmeid?
14. Milyen szakképzettséget szereztél és hol?
15. Melyek voltak pályád állomásai és munkahelyeid?
16. Milyen elismerésekben, kitüntetésekben volt részed?
17. Hány feleséged/élettársad volt/van és mi a foglalkozásuk?
18. Hány gyermeked van, mi a foglalkozásuk, hol élnek?
19. Vannak-e unokáid?
20. Mivel töltöd az időt nyugdíjasként?
21. Mikor haltak meg egyes osztálytársaink?
22. Kik nem jártak érettségi találkozókra?
23. Mióta találkozunk évente?
24. Ki mennyire kötődik az iskolavároshoz, milyen gyakran jár oda? Hogy tetszik most a város és környéke?
25. Mit tudsz a gimnázium mostani helyzetéről?

Van egy 1957 tavaszán, a legközelebbi városban tett kiránduláson készült fénykép 27 latint tanuló, az 1. D fiúosztályba járó diákról, akik közül csak egynek a nevét nem tudjuk megállapítani. Az érettségi óta is két emberöltő telt el, több számadatot, sőt nevet illetően tévedhetünk. Kevés információ van a nagyarányú lemorzsolódásról és az iskolaváltoztatásokról. Azoknak a diákoknak a vezetéknevét nem tüntetjük fel, akik hamar kénytelenek voltak abbahagyni a tanulást ebben az iskolában vagy már elfelejtették, miért mentek rövid idő után más városba tanulni. Azok esetében szintén csak keresztnevük szerepel, akik nem tartottak kapcsolatot társaikkal. A korai létszámcsökkenés nyilvánvalóan utal az oktatás magas színvonalára is. Már nem tudjuk, mi lett az F vegyes, koedukált osztályba beíratott 12 angolos fiú többségével, amely osztályt az iskola egészére jellemző nagymértékű létszámcsökkenés miatt 1957-ben megszüntettek. Közülük akkor valószínűleg csak öten csatlakoztak hozzánk: Asztalos Viktor, K. András Sándor, Nagy Attila, Pataki Dezső és P. Ernő. Mindkét osztály névsorát kértük és meg is kaptuk a rendszerváltozás óta egyházi fenntartású iskola igazgatójától, Nagy-Baló Csabától, miután arra az illetékes református

egyházkerület püspöki hivatala engedélyt adott. Tudjuk, hogy az 1. F-esek között volt I. Árpád, L. László, M. István Imre, N. József Ferenc, Sz. Andor Attila, Sz. Gyula Károly és T. Antal, valamint a már említett András Sándor keresztnévű fiú, akiről a kérdésekre válaszolók közül csak egyikünk tud. Ugyanabban a megyei kisvárosban lakott, amelyben 2. osztályos korában meghalt társunk, Bárdos József. Érdekes, hogy kizárólag ugyanaz a válaszadó emlékszik H.-i Lászlóra, akinek ragadványneve Fite volt, mert történelemórán a pitekantrópuszt, az előembert fitekantrópusznak nevezte. Ez az adalék is jelzi, hogy több mint két emberöltő után többen tévedhetünk, különösen azok, akik egy diákotthoni közösségekben laktak, de eredetileg nem egy osztályba jártak.

Az induló 1. D osztályban 33 diák neve szerepel. Összesen 46 olyan tanuló nevét ismerjük, akik valameddig osztálytársak voltak vagy legalábbis beiratták őket a D vagy az F osztályba. A két osztály legkevesebb 20 településről verbuválódott, amelyek közül 18 biztosan az iskola megyéjében van, egy diák már akkor városi rangú településéről, és kettő a megyeszékhelyről. A jelenlegi ottani városokat, akkori nagyközségeket azért említjük kisvárosokként, hogy azokat a falunak nevezhetőkől megkülönböztessük. Maga az iskolavárosként emlegetett, már a 13. század elején városi jogokat kapott település is 1886-tól csak a nagyközség elnevezést használhatta, annak ellenére, hogy ott már a 16. század közepén nagyhírű iskola működött, nem sokkal később felsőfokú teológus- és jogászképzéssel. Ennek egyik oka talán abban keresendő, hogy a város és oktatási intézménye a 18. és 19. században függetlenségi törekvéseiről lett híres, ami nem tetszett az osztrák kormánynak. Csak 1968-ban, tehát nem a „mi időnkben” nyilvánították ismét várossá.

Mindössze tíz tanuló volt helybeli, szintén kisvárosi, és más kisvárosok egyikéből legkevesebb négy, másik hasonló településről legalább három jött, és még egy ilyenből valószínűleg két diák. Legalább tíz település most sem város, de ha lennének információink az osztályt hamar elhagyó diákokról, feltehetően nagyobb számot íránk. Két társunk az intézmény hírének köszönhetően Budapestről került oda, de igen hamar vissza is mentek, kettő viszont jött egy másik megye székhelyéről. Mivel többen régóta nem élnek, nem biztos, hogy jól emlékszünk: egy diák csak a 4. osztályban lett társunk, és volt, aki ekkor már másik város iskolájában tanult, illetve betegsége miatt egy évvel később érettségizett. Az érettségi tablón 23 fiún kívül a 2. osztályban meghalt tanuló arcképe látható, valamint 15 tanáré és a pedellusé. Ezek közül a diákok közül kilenc már biztosan nem él, akikkel egyszerre kezdtük, azok közül pedig 11 biztosan halott.

Írásunk erősen *szubjektív* jellegű, mert több mint hatvan év elmúltával, egyesekről és több eseményről nem ugyanazt tudjuk, és egyéniek a mai vélemények, a jellemzést segítő szerepet játszó humoros emlékek. Az olvasónak *kísérlettel* van dolga, mert nem sok szociográfiai mű születhetett gimnáziumi osztályokról. Az egyszerre érettségizők közül már nem tehetjük fel a kérdéseket hat társunknak és négy olyannak, akik nem tartottak kapcsolatot másokkal. Róluk mégis, 11 válaszadónak, köztük egy-egy özvegynek és másutt érettségizőnek köszönhetően, sokat, igaz, korántsem minden esetben fontosat tudunk. Két öregdiák terjedelmes anyaggal, jellemzésekkel segített, amelyekből többször idézünk.

Az érettségi tablóra felkerült félárva Bárdos kisvárosi, szerény, segítőkész és komoly fiú volt. 1957-ben belefulladt a város folyójának holtágába. (Úszni nem tudott, és a tragédiának tehetetlen tanúja volt két osztálytársunk. Ugyanebben az évben nővére súlyos betegségben hunyt el.)

Régóta nem él B. Sándor sem, aki nem találta helyét az iskolában, és azt hamar abba hagyta. Van, aki úgy tudja, verseket is írt, de inkább arra emlékszünk, hogy nagyszerűen szaxofonozott. Ezt a tudását szülővárosába, a megyeszékhelyre visszatérve egy szórakozóhelyen kamatoztatta, de egyebet már nem tudunk róla.

A kis faluból való D. Lászlóról egyikünk emlékezetében az maradt meg, hogy történelemből Hermészről felelve így mondta: lantját egy teknős körülmetélésével készítette. Tanárunk nevetését visszafojtva kérte, szünetben tisztázza a szó jelentését a többiekkel. F. Lőrincről és M. Istvánról nem maradt emlékünknél. Ők, H.-i és K. András Sándor is korán lemorzsolódtak. Ez utóbbi és még néhányan a Bárdos temetése előtti estén betértek egy kocsmába üdítőt inni. A söre mellett a pultot támasztó, egyébként józan életű osztályfőnököt meglátva bizonygatta társainak, hogy nem kell félniük, az esti kiruccanásukból nem lehet baj. Az egyik emlékező szerint csak annyit mondott, hogy tanárunk „itt ...-on nem nagyon ugrálhat”. Azt nem volt hajlandó elárulni, miért.

Sokak, köztük Butella Gyula történelemtanár kedvence volt az első padban ülő kis Sz. István, azért is, mert lógó lába nem ért a padlóra. Ő kezdettől unta, átmenetinek tekintette diák voltát. Úgy tudjuk, pincéerként dolgozott. T. Ferenc (mert a megkapott osztálynévsor szerint nem György, mint egyikünk írta) valószínűleg a megye már akkor város rangú településéről jött a gimnáziumba, mert apjának ismerőse volt Hegyi József, az egyik magyartanár. Z. Jánosnak csak a neve, T. Ferencnek pedig a szomszéd megyében lévő falujáé is megmaradt emlékezetünkben, és van, aki S.-sel kezdődő előnévről tud. A helybeli R. Lászlóra, akinek apja valószínűleg a háborúban vesztette életét, csupán egyikünk emlékszik. A középkortól álló vár közelében lakott, és egy általános iskolába jártak. Cs. Józsefnek és G. Lászlónak már a nevét sem tudtuk, amíg meg nem kaptuk az osztálynévsort. Lehet, hogy néhányan csak beiratkoztak vagy igen rövid ideig voltak tanuló társaink.

Többünk emlékezetében él egy olyan helybeli diák, aki évisméltóként került hozzánk talán egy tanévre: B. Csaba költőnek tartotta magát. A magyartanár Ruskay András kérésére felolvasta egyik novelláját, ami egyöntetű nevetést váltott ki. Egy alkalommal a mellékhelyiségben iskolatársával arról vitatkozott, melyikük tehetségesebb. Vitapartnerre magát mondta nagyobb költőnek, „mert ő a népek ír”.

A fővárosba hamar visszatért két társunkról nem tudjuk, mit terveztek, nem tartottak kapcsolatot egykori osztálytársaikkal, de tudunk arról, mit értek el. G. György apja színész volt. Egyikünk szerint fölüenyesen mondott véleményt egy élvonalbeli művészről, ami Szerencsi Sándor akkori osztályfőnököt, matematikatanárt is meglepte. Már gyekeként szerepelt filmekben, mindjárt felvették a főiskolára, így 1964-ben hivatalosan is színész lett. Főleg epizód szerepeket játszott annak a megyének a székhelyén, amelyben gimnáziumunk van, később három másik megyeszékhelyen és két budapesti társulat tagjaként, valamint tv-játékokban. Van, aki a *Princ, a katona* c. sorozatból (1966) emlékezhet rá. Az M3 csatorna 2018. május 31-én, majd másnap újratvítette a *Majd belejössz, Pistám!* (1983) c. tv-játékot, amelyben ő is szerepel. A már 2001-ben elhunyt Sz. Gábor, aki „értelmes srác volt és nagyon fővárosi”, a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán szerzett diplomát, sőt Párizsban is tanult. Filmtörténész lett, könyvei jelentek meg a 2. világháború utáni magyar filmekről, az utolsó, *Életjel* c. (1994) az 1954–56 közötti időszokról. Az 1999-es *Filmllexikon* egyik szerzője.

Az érettségi tablón látható diákok névsorát Angyalos László („Kucu”) nyitja. Azért került egy kisvárosból gimnáziumunkba, mert apja is járt oda, de két fiútestvére másutt tanult. A körorvos apa, mintha a Rákosi Mátyás által kiadott, „Arccal a tbc felé!” jel-szót fogadta volna meg, a helyi tüdőgondozó vezetője lett. Lászlón kívül a kollégiumi szobában 16 vagy 17 fiú lakott. Könyvből tanulta a jógázást, azt késő esténként, tanári engedéllyel gyakorolta. Vegetáriánus volt, aminek szobatársai nagyon örültek. A háborúban táborig orvos apjának akkori sorsáról nem sokat tud, mert csak kivételesen beszélt a nehéz időkről. Azt viszont elmondta, hogy „Mi a Don kanyarnál ott pusztultunk volna, ha nem vittünk volna ki szalonnát és füstölt kolbászt.” Fia orvostanhallgatóként döntött

a húsevés mellett. Kitűnő szertornász volt, remekül úszott, ami miatt egy kirándulás után igazgatói megrovást kapott, azt viszont szerencsére nem látta tanár, amikor fogadásból a várost átszelő folyó hídjáról ugrott a vízbe. Egyik osztálytársunk szerint „Minden látszat ellenére nagyon komoly ember volt.” A célba vett debreceni orvostudományi egyetemre 1961-ben felvételizett sikeresen. Mint tudógyógyász dolgozott a megyeszékhely egyik kórházában, eredeti lakóhelyén apja munkahelyén, egy közeli kisvárosban, sőt mentőorvosként is. Még mindig eljár rendelni a megyeszékhelyre és másutt körzeti orvosként gyógyít. Szülővárosában megbecsült körzeti orvosként praktizált, sokáig volt települése tanácsának, majd önkormányzatának képviselője. Városa díszpolgára, a sportélet szervezője. Az ún. Budapesti Filozófiai Vitakör tagjaként többször megszervezte a Hegyaljai Filozófiai Napokat, saját borát issza, sőt viszi is érettségi találkozókra. Lánya és egyik fia angol szakot végzett Debrecenben. Az előbbi külkereskedelmi közgazdász diplomát is szerzett és angoltanár, egy gyerek anyja. Másik fia műszerész lett, és mint apja írta, talán sikerül operatőri munkát találnia.

Az angolosok közül való Asztalos Viktor („Mormota”) falusi fiú volt, „nem sokat beszélt, de mindent élénken megfigyelt. Nem tartozott a hangadók közé, de ha mondott valamit, arra figyelni kellett”. Nagy szorgalmának köszönhetően jutott el az érettségüig. Azt tervezte, állatorvos lesz, ha felvételije nem sikerül, mesterséges megtermékenyítéssel fog foglalkozni, tehát inszeminátor vagy bányász lesz. Terve Budapesten mégis megvalósult, az iskolavárostól nem messze gyógyított, de magában a városban lakott. A 30. évfordulós találkozót étteremvezető feleségével együtt ő szervezte. Három fia van, egyikük Németországban. Valószínűleg már 2006-ban meghalt.

D. József, bár a helybeliek egyike volt, és emlékeztünk szerint hét fiúval együtt járt általános iskolába, sőt két gimnáziumi osztálytársával egy utcában lakott, nem tart kapcsolatot velünk. A Debreceni Mezőgazdasági Akadémián akart továbbtanulni, sikertelen felvételi esetén pedig – talán mert apja munkahelye ilyen volt – útépítő technikus munkára gondolt, majd levelező hallgatóként műszaki egyetemen szerzett volna diplomát. Terveinek megfelelően agrármérnök lett, saját városában talált munkát és utcájában feleséget. Zöldövezeti családi házban élnek, mivel – az interneten talált információ szerint – a rendszerváltás után jelentős nagyságú termőföldet sikerült vásárolnia, egy mezőgazdasági kft. társtulajdonosa. Két diplomás fiúk van, egyikük Németországban dolgozik. Van unokájuk is, de ennél többet nem tudunk.

Szintén ugyanazokban a helybeli iskolákban tanult Dévald István („Pityuka”, „Cinya”). Apja gazdálkodott és fuvarozott, anyja nagy gondot fordított nővére és az ő nevelésére. A matematikával nehezen boldogult, de szorgalmasan tanult, az élő és életlen természet érdekelt. Szabadidejében az „Élet és Tudomány”-t olvasta, vásárolta az Olsó Könyvtár köteteit. Zongorázni tanult, szüleinek is gyakran segített a mezőgazdasági munkában. Diákköri szerelmeként K. Emesét nevezte meg. Az egri pedagógiai főiskola biológia–földrajz és ének szakára jelentkezett, azzal a szándékkal, hogy majd falusi általános iskolában tanítson. Sikertelen felvételi esetén műszerésznek vagy technikusnak tanult volna. Ének szakjának köszönhetően kisvárosi középiskolában, Tokajban kapott állást. Biológiát is tanított, levelező úton ezen a szakon szerzett diplomát a debreceni tudományegyetemen. Tanári pályája első tíz évében osztályfőnök volt, és kórust vezetett. Részt vett a biológia tagozat és az óvónőképzés szervezésében. 1975-ben igazgatóhelyettes, öt évvel később igazgató lett, és tagja volt a városvezetésnek. A diákok idegennyelv-tanulása érdekében már a rendszerváltás előtt külföldi cserekapcsolatokat létesített. Nyugdíjasként szervezi a helyi szenior értelmiség programjait, tájékozódik a külföldi és hazai politika történéseiről. Kitüntetései közül a legjelentősebb a nyugdíjba

vonulásakor, 2000-ben kapott Köztársasági Arany Érdemkereszt. Felesége az ő gimnáziumi tanulmányainak városában végezte el a felsőfokú tanítóképzőt. Két diplomás fiúk (művelődési menedzser, illetve közgazdász) és négy unokájuk van (közülük egy már egyetemista). Javaslata nyomán 2006 óta évente tartunk érettségi találkozót.

G. Szabolcs („Stinga”) egy közeli községből való, jó fejű fiú és jó társaságbeli ember volt. Egy diáktothoni szobatársa szerint „tükörmemóriájának” köszönhetően könnyen tanult. Kívülről tudta az akkor nagy szenzációnak számító Nagy Testamentumot, Villon több mint kétezer soros művét. Remek humorának számos bizonyítéka emlékezetes maradt. „Egyszer valakinek a szellemi képességeit vitatva mondta, hogy az illetőt azért küldték el harangozói állásából, mert nem a kötelet húzta, hanem a tornyot rázta.” Amikor a biológiatanár Pavlov felfedezését magyarázva elmondta, hogy a kísérleti kutya a fény felvillanásakor megy oda az enivalóhoz, komolyan kérdezte meg, hogy ha az állat magától enni kezd, akkor is meggyullad-e a lámpa. Egy magyarórán olyan alkotóról volt szó, aki félt a magánytól. Erre úgy reagált, hogy ő is fél, ezért tömegsírba vágyik. A hős szovjet Zója Kozmogyemszkajáról szóló film megtekintése után a kötelező anketón így értékelte: „Kitűnő volt a jellemábrázolás, a gyermekkortól végig, egészen odáig, míg akasztófára jutott.” Néha nem kímélte, akit bíralt: valakiről azt mondta, olyan, hogy öt éves koráig banánnal etették, mert nem lehetett tudni, majom lesz-e vagy ember. Városi orvos akart lenni. Első felvételi je, mint megjósolta, előnytelen értelmiségi származása miatt Debrecenben nem sikerült, a következő igen. „Nagyon jó orvos vált belőle. Sajnos, utolérte a sorból kilógó kis zsenik sorsa” – írta most egy másik orvos osztálytárs. Feltehetően már egyetemista korában doppingszerrel élt. Saját megyéje székelylén sokáig, de nem végig sikeres radiológus volt. Valószínűleg kábítószer hatása alatt autóbalesetet szenvedett, és már 1988-ban meghalt, családi viszonyait nem ismerjük.

A helybeli, a háború végén a ma szlovákiai Kassáról kiűzött családból való Háda László („Toka”) apja hármunk utcájában volt boltos. Egy-egy lány- és fiútestvére volt. Lászlót jólelkű és szinte kínosan nett, pedáns embernek ismertük, kitűnően tangóharmonikázott, tervezte is e tudása fejlesztését, de nem helyben. Fizikai munkán, műszaki szakma megszerzésén kívül egyetemi tanulmányokra is gondolt, de az utóbbi nem volt reális cél. Budapesten dolgozott hűtőgépszerező betanított munkásként. Sokáig nem tartott kapcsolatot az osztálytársakkal, de 2010-ben még ott volt az iskolavárosban tartott érettségi nagytalálkozón. Egészségével régóta nem törődött, és a következő évben meghalt.

Homonnay Sándor („Kece”) ugyanonnan jött, ahonnan Angyalos László. Rokonai éltek az iskolavárosban, köztük Bodó vezetéknevű orosz tanár nagybátyja. Apja pedagógus volt, matematika szakfelügyelőként iskolánkban is járt. Sándor diáktothoni társait bármikor meg tudta nevetetni. Konfliktusai akkor sem voltak, amikor őt tréfálták meg. Egyszer durranóporral kenték be az ágyát, pizsamáját, éjjeli szekrényét. Minden mozdulatát hangos durrogás követte. Amikor reggel elmesélte éjszakai élményeit, együtt nevetett a tettesekkel. Tanulni nem szeretett, még az érettségit is majdnem lekéste. A fővárosba gyógyszerészhallgatónak jelentkezett, bár tudta, hogy kevés az esélye, és úgy gondolta, felvétele előtt laboránsként fog dolgozni. Végül – meglepetésünkre – ugyancsak az egrü pedagógiai főiskolán szerzett matematika–fizika szakos oklevelet. Saját városában tanított, felesége, aki a debreceni tudományegyetemen magyar–orosz szakokon végzett, ugyanott. Három fiúk született, s talán egy unokájuk. 2007-ben még volt érettségi találkozón, úgy tudjuk, négy évvel később halhatott meg.

Hoppál Mihály („Seregély”) szintén a határon túlra került Kassán látta meg a napvilágot, ahonnan a családnak el kellett jönnie. Először a megye északi kis iparvárosában laktak, majd az iskolavárosba költöztek. Apja szülész-nőgyógyász, német szakot vég-

zett anyja négy fiát nevelte. Kedvenc tantárgyai az angol, a matematika, a magyar és a latin voltak. Vívott és sielt. Emlékezetes maradt, hogy valamilyen „fegyvert” használva Rokonay Józseffel egy lányért párbajozott, de a lányok szemében ez csak kakasviadal volt. Egy Emese nevű kollégistától megkérdezték, melyiküket választja. Miután mindketten kosarat kaptak, bánatukban egy házibulin kötöttek ki. Diákkori szerelmének a helybéli – már nem élő – B. Emesét és N. Katát tartja. Úgy gondolta, természetének a néprajzi kutatómunka felel meg leginkább. A fővárosban magyar–néprajz szakra jelentkezett, de nem sikerült bejutnia, ezért üvegező és képkeretező szakmát tanult. Egy évvel később vették fel Debrecenbe. Meglepetést okozott absztrakt festményeivel. Pályaválasztásában szerepet játszhatott, hogy apjának Ortutay Gyula akadémikus (és politikus) egyetemi társa volt. Egyetlen munkahelye a Magyar Tudományos Akadémia budapesti néprajzi kutatócsoportja, majd intézete volt 2007-ig, de azóta is kutat és publikál. Egyetemi doktori címet, majd kandidátusi fokozatot szerzett, nyugdíjba menetele előtt egy évvel pedig az MTA doktora lett, most professor emeritus. A közeli múltban készültek vele tv-interjúk is. Kamaszkorától kezdve érdekelte a magyarság régmúltja, ősvallása, a népi jelrendszerek. Könyveinek, amelyek külföldön is megjelentek, legfőbb témája a sámánizmus, amelyről több ázsiai országban szerette ismereteit. Első kötete az *Egy falu kommunikációs rendszere* (1970), kiadták többek között a *Sámánok – Lelkek és jelképek* (1994), angolul *Shamans, images and rituals* (2016) c. munkáit, az eddigi utolsó könyve pedig az MMA Kiadónál megjelent *A kultúra mint emlékezet* (2018).

Munkásságáért Prima-díjat, 2018-ban pedig Széchenyi-díjat kapott, ami a tudomány művelőinek járó legmagasabb kitüntetés. Debrecenből való felesége szintén néprajzkutató volt. Két lányuk bölcsészdiplomát szerzett, egyikük testtudat-építő, lelki segítséget nyújt az ezt igénylőknek, sőt ilyen céllal könyveket is írt, a másikuk táncterápiával foglalkozik. Öt fiúunokájuk van.

J. Attila („Slibucek”) először Debrecenben járt gimnáziumba, de apja, aki egykor a mi iskolavárosunk egyik tanárának, a már említett Hegyi Józsefnek osztálytársa volt, jobbnak látta, ha elviszi otthonról. Kár, hogy zongoratudását később nem kamatoztatta. Életvidám, szókimondó, minden csínytevésre hajlandó ember volt. Amikor a fizikatanár azt mutatta, hogy az ék alakú lejtőn magától felfelé gurul a megfelelő kúpszögű dupla kúp, még elfogadható stílusban fejezte ki csodálkozását, ám amikor az eltolt súlypontú korong ugrálva gurult, már nyomdafestéket nem tűrő szót használva csodálkozott. Mivel apja diplomás mezőgazdász volt, nyaranként, mint kisgyerek megszerette a falusi életet. A már említett debreceni agrár-felsőoktatási intézménybe jelentkezett, elvégezte, és dolgozott is a szakmájában. Önpusztító életet élt, már 1978-ban meghalt.

K. László („Struce”) apja debreceni földrajzprofesszor volt, tanára Butella Gyulának, a 2. osztálytól osztályfőnökünknek. Az igen jó fejű László is inkább magaviselete miatt került „javítóba”, egy tanévre hozzánk. Az osztálytársak hamar befogadták. Szülei tanácsára franciául és németül tanult, de az angol és vagy az arab, vagy a spanyol nyelv elsajátítását is tervezte. Bátyja szülővárosában lett fizikus, ő külkereskedő akart lenni. Tervét megvalósította. Budapesten, a közgazdasági egyetemen külkereskedelmi szakot végzett, volt diplomata, emlékezetünk szerint Londonban. Az egyetemista évek alatt egyikünk építőtáborban még találkozott vele, de kapcsolatunk megszakadt. 1996-ban halt meg.

Kecsmárszky György („Kecsa”) ugyanabból a községből jött, ahonnan G. Szabolcs. Apja a háború végéig egy báró gépkocsivezetője volt, ez lett későbbi foglalkozása is, de előtte húsvizsgáló volt, anyja varrónő. Tanítónő nővére egyik diákotthoni nevelőtanárunkhoz, Katona Ferenchez ment férjhez. Gyuri keveset beszélt, inkább figyelt. Akkor szólalt meg, ha valamit jól meggondolt. Özvegye szerint kedvenc tantárgya a történe-

lem, földrajz, biológia és a testnevelés, főleg a szertorna volt. Az idegen nyelveket nem kedvelte. Nem mert mindjárt egyetemre jelentkezni, ezért az egri tanárképző főiskolán felvételizett. Ott végzett földrajz–biológia és mezőgazdasági ismeretek szakon, majd levelező úton szerzett földrajz szakos diplomát Debrecenben. Megyéjének több kisvárosában, végül egy ismert fürdőhely középiskolájában tanított, de korábban másutt vezetett diákkotthont is. Gyakran volt érettségi vizsgaelnök, a rendszerváltozást követően diákjainak német cserekapcsolatot szervezett. Első felesége általános iskolai tanárnő volt, lánya, aki az említett főiskolán tanult, az USA-ban könyvelőként dolgozik. Későbbi felesége középiskolai tanár, egy ideig éppen a mi gimnáziumunkban. Gyuri addig gyakran utazott a régi iskolavárosba, amíg onnan nővére el nem költözött. Közös fiúk géptervező mérnök egy dunántúli amerikai cégnél. Művelte kertjüket, sielt, nyugdíjas korában is szívesen túrázott. Sokáig voltak problémái az egészségével, de 2014-ben ők szervezték az érettségi találkozót, ahol megmutatták városuk nevezeteseit. Váratlanul halt meg 2017-ben.

K. Tibor is ugyanarról az iskolavárosból került a gimnáziumba. Apja gyógyszerész volt. A csibészség talán vele született, mindenkinek figyelni kellett, hogy elkerülje a beugratást. Jó humora él mindnyájunk emlékezetében. Arra a kérdésre, kit tekint példaképének, szeret és tisztelet, Nyikita Szergejevics Hruscsov volt a válasz: azért, mert békét akar a világnak. A történelmet és földrajzot tanító osztályfőnököknek sikerült visszafojtania nevetését, az osztály viszont hahotázhatott is. Kollégiumi társának szerelméről dalt szerzett: „Sáríka, Sáríka, bájos kis cseléd, / Úgy forog a szeme, mint a villamos-kerék.” Terveiről sem beszélt komolyan, azt is mondta, az idegenlégióba akar menni. Sorsának alakulásáról biztosat nem tudunk, Budapesten élt, és állítólag még él is – Amerikában.

K. Gyula (talán az orosz főnév rosszul ragozott alakja miatt „Kupcem”, később ugyancsak K-val kezdődő névre magyarosított) falusi fiú volt. Nem bízott abban, hogy felveszik a már többször szóba hozott főiskola biológia–földrajz szakára, ezért azt tervezte, vasúti tiszt lesz. Nem járt érettségi találkozókra, így csak annyit tudunk róla, hogy a megye egyik kisvárosában a sportcsarnokot igazgatta, és 2015-ben a Magyar Labdarúgó Szövetség kitüntette.

Molnár István („Pulyus”) a nyolc helybeli egyike volt. Tudott jókat nevetni, de mindig komolyan kellett venni őt és érveit. Az akkor már nem Csehszlovákiához, de még nem Szovjet-Ukrajnához tartozó Beregszászban született. Apja katonatisztként kezdte, amerikai hadifogságban folytatta, a civilizált Franciaországban 11 hónapig szabad ég alatt. A család többi tagja 1945-ben rövid ideig egy határ menti városban, az anyai nagyszülőknél talált menedékre. Apja a háború után kishivatalnok lett egy bodrogi faluban, majd az iskolavárosban. Az 1950-es évek elején múltbeli foglalkozása miatt elbocsátották. Fizikai munkát végzett vasúti hídépítőknél, Recsken is, szerencsére civilként, majd ismét adminisztratív munkakörökben dolgozott. Anyja varrt, étkezdét vezetett, idegenvezető is volt a vármúzeumban. Kassán született húga a gimnázium székhelyén működő felsőfokú tanítóképzőben szerzett oklevelet, már egy évtizede, hogy meghalt. István a humán tárgyakat szerette, a zenét igen, de az éneket nem. A testnevelést sem, de a korcsolyázást, úszást igen. Sokat olvasott és járt moziba. T. Zsuzsát elszerette tőle a még csak első S. József, aki előadást tartott osztályunknak az 56-os „ellenforradalomról”. Utána O. Anna következett, bánatára csak első egyetemi tanévének végéig. Magyar–orosz szakon tanult Debrecenben, de nem tanár, hanem mert sokáig sportújságíró akart lenni, amihez fontos az idegen nyelvek, köztük az angol ismerete. Lehetősége nyílt arra, hogy Lengyelországban nyelvet és irodalmat tanuljon. 1966-ban két diplomájával Debrecenben, a szlavisztikai intézet könyvtárosaként kezdte, orosz szakosok tanításával folytatta. A varsói Magyar

Kulturális Intézetben az 1970-es évek első felében végzett munkáját már egyetemi doktor-ként, pár nappal házasságkötése után, vagyis két és fél évig tartó nászútra utazva kezdte el. Itthon megszervezte a lengyel nyelv és irodalom szakos képzést, majd tanszéket, amelyet 65 éves koráig vezetett. Közben három évig ismét Varsóban dolgozott, mint intézetigazgató és nagykövetségi tanácsos. Megszerezte a kandidátusi fokozatot, a habilitáció után az akadémiai doktori és ennek nyomában a professzori címet. 2008-ban betegsége miatt abba kellett hagynia az egyetemi munkát, az autóvezetést és ezzel együtt a gyermekkor óta kedvelt horgászatot. (Három évvel később a tanszéket váratlanul megszüntették.) Irodalom- és művelődéstörténeti témájú könyveket írt, az első címe *A magyarság a modern lengyel irodalomban 1919–1989* (1995), ugyanez angolul *The Hungarians in Modern Polish Literature 1919–1989* (2003), a legutóbbi pedig *Kálvinista csepp a katolikus tengerben. A lengyelországi reformátusok és kultúrájuk* (2009). Görögkatolikus, de az iskolavárosban megismerte a kálvinista szellemiséget is. Fordított tudományos és szépirodalmi műveket, büszke a *Lengyel tollal a magyar Októberről* (2006) c., az 1956-os szabadságharc 60. évfordulójára megjelent vers- és prózaválogatására. Munkásságáért két lengyel államfőtől kapott kitüntetést, magyaroktól nem. Nem sokkal a rendszerváltozás előtt tevékenységét az oktatási miniszter ismerte el, aki – szerencséjére – éppen Pozsgay Imre volt. Debreceni feleségének történelemtanári és népművelés szakos diplomája van, több művelődési intézményben dolgozott. Fiú- és lánygyermekük nevelése mellett egyetemi doktori címre is teltt erejéből. Fiúk külkereskedő lett, lányuk bölcsészdiplomát szerzett. Budapesten nevelkedett lengyel férjével Varsóban él. Egy fiú és három lány unokájuk a lengyel fővárosban született.

Nagy Attila („Gutman”) is az iskolavárosban lakott. Családjának Munkácsról kellett eljönnie. Már apja is fizikatanárunk pajkos diákja volt, majd tüzérparancsnok. A háború után még főmérnöki állást kapott, bár nem volt mérnök, ami akkoriban másokkal is előfordult. Disszidálási kísérlete miatt internálták, 56 után halálra, majd, mert egészségét tönkretették, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Anyja ott dolgozott, ahol a rezsim engedte, hogy eltartsa három fiát. Vagány, de jól nevelt gyerek volt. Angolt tanult, szerette a matematikát, történelmet és földrajzot, de például – lehet, hogy heccből – ő mondta, hogy a malájkos lustálkodásból élnek. Becenévét K. Tibortól azért kapta, mert Vörösmarty ismert versének a *Gutman albumba* címet adta. Szeretett kirándulni és fotózni, olyannyira, hogy otthon „műtermet” rendezett be, és olcsón készített fényképeket. A párhuzamos osztályba járó Sz. Katiba volt szerelmes (aki sajnos már nincs az élők között). Egyetemi tanulmányok nem szerepeltek közeli terveiben, és hűtőgépgyárban akart dolgozni. Volt géplakatos, villanszerelő, hegesztő, hűtőgépszerelői szakmát szerzett, jóval később pedig virágzó hűtőgép- és klímászerelő céget alapított egy Budapesthez közeli kisvárosban. Önkormányzati képviselőként tevékenyen részt vett a helyi közéletben. Feleségétől, aki főkönyvelő volt, elvált, két élettársáról tudunk. Gyerekei az 1960-as években születtek, lánya Ausztriában él, fia itthon a családi vállalkozást vezeti. Négy fiúunokája közül három ugyanott dolgozik, egy lány pedig Japánba készült egyetemre.

Pataki Dezső („Dezsőke”) szintén helybeli volt. Apja gazdálkodott, ő is megszerette a mezőgazdaságot. Budapesten szerzett kertészmérnöki diplomát. Egy Duna menti városban dolgozott, feleségével együtt sokszor volt érettségi találkozón. Két gyermekük született. Azonos nevű, színészi ambíciókkal rendelkező fiúk végül olyan egyetemi oklevelet szerzett, amelynek köszönhetően a helyi művelődési házat igazgatja. Apja 2010-ben halt meg.

P. Ernő („Latyak”) egy közeli faluból jött, egy öccse van. Egyikünk szerint „a legfűrább ember volt a sok furcsa között”, mintha rejtőzködött volna. Közömbössége dacára mindenről tudott. Erdészmérnöknek készült, egy évvel később fel is vették Sopronba.

Nem nősült meg, és közülünk senkivel nem maradt kapcsolatban. Ledoktorált, szakfolyóiratban jelent meg tanulmánya a települése közelében lévő erdőkről. Dolgozott a fővárosban, valószínűleg ott is él.

Rokonay József („Massza”) Budapesten született, majd a mi megyénk egyik községében élt. Apja jogász, a háborúban katona volt, nem sokkal ezután meghalt. Anyja, az iskolavárosban végzett református lelkész lánya, másodszor egy ugyanott érettségizett tanár felesége lett. Két testvére van. Tájékozott, vitákra mindig kész fiú volt, azt mondja, ezt a tulajdonságát édesapjától örökölte. A matematikát, az irodalmat és a biológiát kedvelte. A kollégiumi élet szigora miatt kevés szabadideje maradt, de vívott és szívesen járt moziba. A párhuzamos osztályba járó, szintén vívó A. Anikó tetszett neki a legjobban. Számolt azzal, hogy nem jut be a debreceni orvostudományi egyetemre. Vegyipari szakmunkás lett, végül a fővárosban, a műszaki egyetemen szerzett vegyészmérnöki, később szakmérnöki diplomát, sőt egyetemi doktori címet is. Első munkahelye a megyei vegyiművek, a második az ottani sörgyár volt. Egyik kitüntetését mint feltaláló kapta. Aktívan odafigyel a közélet történéseire. Felesége szintén vegyészmérnök volt. Lányuk orvos, fiúk grafikus és dekoratőr. Négy lányunokájuk közül a legidősebb már egyetemista.

Szilágyi Pál („Lúbél”, mert sokat evett) a megye most már város rangú településén született, kántortanító apja igen korán meghalt, anyja gyógyszerári asszisztens volt. Egyik bátyja már nem él. A tantárgyak közül a magyart, a földrajzot és a latint szerette, a matematikát nem, mert a tanárnak jobban kellett volna magyarul. Komoly fiú volt, kevés szabadidejében zongoraórákra járt, több eredménnyel, mint a vívásra. Szívesen kirándult, bújta a térképeket, mert világot akart látni. Lányokra nézni alig mert, most is sajnálja, hogy nem egyes osztályba járt. Biológia–földrajz szakos tanár akart lenni, azt tervezve, hogy majd az iskolavárosban fog tanítani. Debrecenben hallgatója volt K. László földrajzprofesszor apjának. Negyven évig ennek a városnak a zeneművészeti szakközépiskolájában tanított, néha még pszichológiát, kémiát, esztétikát, filozófiai alapismereteket is. Vezetett természetjáró szakosztályt, diákjaival külföldön táborozott. Minderre és kollégiumi nevelőtanárságára szívesen emlékszik vissza. Soha nem igyekezett kitűnni képességeivel, nem is kapott elismerést iskolai munkájáért. Nyugdíjasként szépirodalmat és filozófiát olvas, komolyzenei hangversenyekre jár, túrázik lakóhelye környékén, iskolavárosa megyéjének hegyeiben, és gyakran utazik külföldre. Európa jó részén kívül járt több ázsiai országban, észak-amerikai államokban, a legdélebbre Peruban.

T. István („Cickány”) fogyatékkal született, szegény falusi családban. Szorgalmas fiú volt, igyekezett beilleszkedni a diákotthoni és az osztályközösségbe, de ez a többiek miatt nem mindig ment könnyen. Pál addig tanította őt zongorázni, míg nem arattak nagy sikert a Számár-indulóval. Nehezen jutott el az érettségig. Tudva, hogy fizikai munkára nem alkalmas, falujában egy üzemi irodában dolgozott. Az első, 1970-ben rendezett érettségi találkozón már nem láthattuk, mert élete öt évvel előbb véget ért.

Trauer Hubert („Janika”, mert ott tanuló bátyját Jánosnak keresztelték) abból a kisvárosból jött, ahonnan a lemorzsolódott F. Lőrinc, valamint Matolay Tamás és Páhy Sándor. Apja járásbíró, anyja pedagógus volt, bátyja és húga is diplomás. Igazán kedvenc tantárgya nem volt, amit annak tulajdonít, hogy későn nőtt be a feje lágya. Kitűnően tornászott. Diákkori szerelme sem volt, tetszettek ugyan neki lányok, de azok vagy gyereknek tartották vagy nem értette őket. „Később még kevésbé értettem” – jegyezte meg nemrég kivételesen szellemes és terjedelmes, ezt az írást gazdagító levelében. Azt tervezte, sebészorvos lesz egy vidéki kórházban, de ő is erdőmérnök lett Sopronban. Végzettségének megfelelő munkaterületen dolgozott, mint írta, „a facsemetétől a fűrészporig mindenhol”. Hét évig volt üzemigazgató a megyeszékhely erdei vasútjánál. Munkájáért többször kapott

elismerést. Kétszer nősült, három mérnök fia közül az egyik Dániában él, a legfiatalabb környezetvédelmi technikus. Unokája egy van. 24 évig vezette a városi Ijász egyet edzéseit, régóta próbálkozik a szobrászattal, fafaragásairól rövidfilm készült. Kőcsiszolatai a bányászati múzeumot gazdagítják. Kétszer volt érettségi találkozón, másodszer 2013-ban lakóhelyének szép hegyvidéki részén. Igazi bölcselő, de természetesen nem minden szavát kell komolyan venni: „Sajnos csak vénségemre jöttem rá, hogy miért nem éreztem magam soha sehol otthon... Egy ideig küzdöttem ellene, próbáltam a humorral ellensúlyozni. Az eredmény masszív cinizmus lett.” Fanyar humorral egyik levelében ezt így nevezte: „dialektikus és történelmi cinizmus”. Egészségi állapota miatt nem jöhetett a 2018-as érettségi találkozóra, de azóta is érdeklődik a közélet, valamint mindnyájunk életének alakulása és mostani írásunk végleges formába öntése iránt. Nemrég egyetemista kori feljegyzéseiből idézett sokat, mi most csak két gondolatát: „A politikus kénytelen nyakkendőt kötni, hogy legalább úrnak nézzék, egy urat viszont sosem néznek politikusnak.” Majd: „Filozófusnak lenni önmagában is méltatlan valami, mert még azt a kevés, maradék szépséget is meg akarja magyarázni.”

Varga József („Bagic”, „Bagoly”, mert nagyon érdekelték a madarak) faluból való, apja földműves és kovács volt, anyja felvidéki nagygazda lánya, egy nővére van. Diákként korához képest felnőttnek tűnt, logikusan érvelt. Jól ment neki a matematika, szerette a fizikát, kémiát, biológiát, földrajzot, ő is vívott. Szabadidejében kirándult, horgászott, amire ma is sok időt szán. Gimnazista kori szerelme az iskolavárosban, hármunk utcájában lakó H. Erika volt (aki ezen írás másodikiként feltüntetett szerzőjének is tetszett). Továbbtanulási terveit betegsége miatt nem ismerhettük meg, de még 1960-ban leérettségizett, Veszprémben járt egyetemre, és vegyészmérnök lett. Saját megyéje iparvárosának gyáraiban és egy közeli vegyi üzemben, valamint a szovjet-kazahsztáni Tengizben dolgozott, szintén vegyészmérnök feleségével együtt. Három diplomás fiúk van, egyikük Új-Zélandon, unokáik száma tíz. Amióta Duna menti városban lakik, sokat horgászik, és szívesen kertészkedik, de, élete párjához hasonlóan, élénken érdeklődik az országos ügyek iránt is.

Vietórisz András („Zsiráf”) a megyeszékhelyen született, de addig kisebb magyarországi településen élt, amíg azt nem nevezték el Csehyszlovákiában Šafárikovónak, ahonnan a családnak el kellett jönnie. Most már, mint egykor, ismét Tornaljának nevezik. Az iskolaváros folyója mentén, nagy múltú kisvárosban apja tanító, anyja könyvelő volt, két fiútestvére közül a fiatalabb már nem él. A gimnáziumi évekből egyikünk emlékezetében megmaradt egy kollektív nevetés, amikor meghallottuk, hogy anyjának leánykori neve Csók Adél. Az osztályfőnök bizonygatta, hogy ez szép név. A történelmet és a magyart kedvelte, jól vívott, ahogy akkori, „plátói” szerelme, a más által már említett A. Anikó is. A latintanártól tudta meg, hogy a *viator* szó utazót jelent. Szerette a falusi életet. A debreceni mezőgazdasági akadémiára járt. Mérnöki oklevele után később Keszthelyen állattenyésztő szakmérnöki végzettséget szerzett. Közeli és távoli településeken különböző beosztásokban dolgozott. Debrecenben még középiskolában is tanított, végül saját sertéstelepet létesített. Kétszer kapott miniszteri kitüntetést. Első felesége fogászati asszisztens volt, a második a maga vállalkozását vezeti. Három saját és egy nevelt lánya van, egyikük Németországban, egy másik Debrecenben, kettő pedig a fővárosban. Három-három fiú és két lány unokája közül a legidősebb húszéves, a legfiatalabb csecsemő. A házkörűli tennivalókon kívül saját, jelenleg már távoli erdejére is van gondja.

Közösségünk tagjának tekintünk két, velünk évekig együtt tanuló társunkat, Matolayt és Páhyt, akik ugyanabban a kisvárosban jártak általános iskolába, ahová Trauer és egy lemorzsolódott diák.

Matolay két és fél évig tanult az iskolavárosban, de a megyeszékhelyen érettségizett. Értelmiségi családból származott, egyikünk szerint „sajátságos méltóságot árasztott”. Kis diákkotthoni szobában lakhatott, mert felcser volt. Orvosnak készült, végül Budapesten végzett az orvostudományi egyetem fogorvosi karán. A megye székhelyének egyik rendelőintézetében lett a fogászatot vezető főorvos. Feleségét korán elvesztette, élettársa van. Két lánya is diplomás, az egyik közgazdász, adjunktus vagy már docens a Budapesti Corvinus Egyetemen, a másik iparművész, aki kerámiaékszereket készít. Többször jelen volt érettségi találkozóinkon, neki köszönhető a 4. D osztályról 1957-ből, 2006-ból és a következő évből való fénykép.

Páhy elsősorban mint nagy akaraterővel bíró futó él emlékezetünkben, „de volt az egész igyekvés mögött egy másik, egy kajánul nevetni tudó énje is”. Betegségéből kigyógyulva egy évvel később fejezte be a gimnáziumot. Felsőfokú vegyipari technikumot végzett, és a megye egyik iparvárosában dolgozott. Nős volt, fia egyetemi tanulmányai kezdetén meghalt, lánya informatika–ábrázoló geometria szakos tanár, idősebb lányunkája már egyetemi hallgató. 2007-ben még részt vett debreceni összejöveteleinkön, de két évvel később már csak a temetésére mehettünk.

Az 1956-ban történtek mind a 11 megkérdezett szerint igen nagy hatást tettek ránk és azokról sokféle emlékek maradt. Egy helyben lakó társunk szerint október 23-án hiába vártuk a tanítás megkezdését, mert reggel a rádió bement, hogy „valamiféle forradalom” van Budapesten. Más úgy emlékszik, hogy egy szünetben a minket nem tanító Kalló János matematikatanár lelkendezve számolt be a fővárosból érkezett hírekről. Valaki úgy tudja, a gimnáziumban megjelent vasutasok buzdítására vonult ki a nagyjából ezerfőnyi diákság a fő utcai tüntetésre. Örvendő tanúi voltak annak, hogy a szovjet hősök obeliszkjéről lefűrészelték a sarló-kalapácsot, a tanács épületéről levették a címet. Két diákkotthonos dobhatta le a vörös csillagot, szerencsére időben disszidáltak. Az orosz nyelv tanítása a félév végéig szünetelt. Akad közöttünk, aki látta az idegen nyelveket tanító Dévai Jenő tanár által ezekben a napokban Budapesten készített fotókat. Ő volt az, aki a forradalom kitörésének hírére az osztályba lépve nem szólt más, csak kérte, hogy hazafias dalokat énekeljünk. Kecsmárszky szerint a diákok kivonulásakor Szabó Gyula igazgatóhelyettes, még a református időből való tanár, beszédet mondott, óvatosságra kérve a felvonulókat. (K. Béla igazgató valamiért nem volt jelen.) Osztályfőnökünk vezetésével indultunk el. Egy idősebb diák a Petőfi-emléktáblás ház erkélyén mondta el a *Nemzeti dal*t, emiatt csapták ki az iskolából. Az iskolaudvaron többen égették a kupacokba dobált orosz tankönyveket. Volt osztálytársunk, aki egy elhagyott laktanyából fegyvereket akart szerezni. Jó, hogy szülei hazavitték. A diákkotthon-igazgató másnap hazaküldött mindenkit.

November 4-én a megszállók azzal demonstrálták hatalmukat, hogy tankot állítottak a tanácsháza elé. A diákkotthonban később katonák vagy rendőrök többször kerestek valamit vagy valakit, közben a fiúknak a fal felé kellett fordulniuk. Más osztályokba járó diákokat kicsaptak a gimnáziumból. Hallottuk, hogy munkások is kerültek börtönbe. Néhány ismerős idősebb fiatal nyugatra szökött, az egyik helybeli osztálytárs emlékeztében megmaradt, hogy a házukból való család elbúcsúzott a többi lakótól, de mert már nem sikerült átlépniük a határt, visszajöttek. Más helybeli diák azért nem emlékszik a nagy tüntetésre, mert mint írta, „Mi anyámmal rendőri felügyelet alá estünk, amit magyaráz Apánk 56-os szerepe és elítélése”. A kollégisták szégyenkeztek, mert, már 57-ben, az iskolakertben menetelve énekelniük kellett, hogy „Maléter Pált és Nagy Imrét a pokolba kívánjuk”. A diákkotthonban lakó magyar- és latintanár Ruszkay András előre szólt, hogy AVH-sok átkutatják a szekrényeket. Egyikünknek sikerült eltüntetnie ameri-

kai nagynénjének leveleit, viszont magyarázkodnia kellett a forradalom után leszerelt bátyjától örökölt katonapulóver miatt, és azt mondta, az ócskapiacra vette. Ez a tanár mindenkit figyelmeztetett, hogy ne tartson magánál a hatalom számára gyanús dokumentumokat. Többen emlékszünk arra, hogy még 57-ben, sőt később sem félt emlegetni, hogy az országban kilencmillió „ellenforradalmár” él. 56 decemberében „szomorú békesség és lappangó félelem ideje jött el”. 57 tavaszán pufajkás ávosok fegyverrel a kezükben, parancsolgatva és ütlegelve kutattak a diákokthoni szekrényekben. Fegyvert kerestek, de csak nekik nem tetsző cikket találtak idősebb fiúknál, akiket agyba-főbe vertek, és elvitték a szomszéd városban lévő börtönbe. Hasonló eset többször előfordult, egy utolsó évet is börtönbe hurcoltak, később másutt leérettségizhettek. Egy, nem az osztályunkból való gyereket úgy megfélemlítettek, hogy soha nem beszélt a történekről: „Teljesen megváltozott, mert egyenesben találkozott a szocialista humanizmussal” – emlékezett most egyikünk. A kollégiumi rádió stúdiósainak viszont még hónapokkal később is volt bátorságuk ahhoz, hogy bekapcsolják a Szabad Európa Rádiót.

Tanáraink már nem élnek, egyetlen diákokthoni nevelő, Sipos István („Pityuka”), akik többen kedveltek, igen. Jelen volt 2015-ben az iskolavárosban rendezett találkozónkon. A kérdésekre válaszolók szerint a kedvenc tanárok listáján az első helyre Tóth Tibor biológiatanár került, akinek ragadványnevére nem emlékszünk, vagy nem volt, de alig marad el mögötte Butella Gyula történelem- és földrajztanár („Ramszesz”, ritkán „Gyula”), a második tanévtől osztályfőnök és dr. Urbán Barna („Drubás”), aki fizikát és logikát tanított, de leginkább az életre nevelt. Házán emléktáblája van, György nevű festőművész fiáról pedig kis utcát neveztek el a középkori római katolikus templom mellett, a hasonló korú vár közelében. Utána a listán Ruzsák („Bőr”) következik, aki sok magyar, sőt latin idézetet is megtanított, és az irodalmon kívül ezt a nyelvet is megkedvelte. Van, aki ma is emlékszik Baradlayné 1848-ban elmondott szavaira *A kőszívű ember fiaiból*: „Lélekcserélő idők járnak, fiam. Mindnyájan más emberek letünk...” és Cicero „Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra...” („Ugyan meddig élsz még vissza türelmünkkel, Catilina...”) kezdetű vádbeszédére. Amikor valamit furcsállt, ezt mondta: „Különös, mint a tejbetők.” Sok kedvelője volt Szabó Károly („Karibá”, és, fegyelmező szavai miatt, „Vaddisznó”) testnevelőtanárnak, vívőedzőnek és az első osztályfőnök Szerencsinek (kevesek szerint „Pislanacsnak”), matematikusunknak. A kérdésekre válaszolók még a következőket említették: kevesen K. L.-t („Sampó”), aki kémiát tanított, és többen dr. Orbán Istvánt („Pitstabácsi”), aki művészettörténetre okította az osztályt. Buzgó magyarázata közben volt, hogy meztelen nők képeit vetítette. Néhányan szívesen emlegetik a rövid ideig idegen nyelveket tanító, korábban a református gimnáziumot igazgató Tárczy Árpádot („Csita”, a nagy szakáll miatt) és Dévait („Kacsát”). Az előbbi az 1. világháború hadifoglyaként tanult meg oroszul, külseje Marxra emlékeztetett, de annak nézetei távol álltak tőle. Az utóbbi, nagy sportoló és amatőr képzőművész volt. Jól később Debrecenben egyetemi idegen-nyelvi lektorátuson dolgozott.

Őt olyan tanárunk nem került a népszerűségi lista elejére, akiknek a fényképe látható az értségi tablón. Közülük háromnak valószínűleg nem volt ragadványneve, két tanárnak viszont igen: „Vizes” (Dr. Bertha Zoltán) és „Csinszka” (Csuha Imréné), akik angolt, illetve magyar irodalmat és nyelvet oktattak. Utóbbi Ady Endre költészetét többekkel megkedvelte. Ragadványnevet kapott az igazgató és helyettese, „Dzsoni” (Gergely Károly) és „Zsul apó” (Szabó Gyula), valamint a tablóról hiányzó „Bodobács” (Bodó) és „Hólyag” (Hazagh Mihály), akik nem sokáig tanították az osztályt. Volt „Ceruza” néven emlegetett nevelő (Katona Ferenc), valamint, akikhez

nem volt közünk, a már szintén szóba hozott Hegyi József „Cicu” (biztosan, mert közel lakott a már nem létező Cicu közhöz) és a matematikatanár „Félix” (Ecsedi Zoltán). A kedvenc tanárok felsorolása nagymértékben egyezik azokéval, akik a legtöbbet tették magyarságra nevelésünk érdekében, illetve akikről a legtöbb szellemi útravalót kaptuk: Urbán, Ruszkay, Butella és Szabó Károly.

Tapasztalataink szerint sokan nem tudják, hogy az országban először, 1531-ben Pápán és Sárospatakon alapítottak protestáns iskolát, amelyek fenntartója néhány évtizeddel később, a kálvinizmus térhódítása után a református egyház lett. A pataki Kollégium állami utód-intézményében először 1970-ben tartottunk érettségi találkozót. Egy 1985 előtti fotón a gimnázium épülete előtt Ruszkay, Urbán és Tóth Tibor tanárok, valamint Asztalos, Dévald, Hoppál, Molnár, Nagy, Pataki és Vietórisz látható. Valószínűleg 1990-ben nyolcan találkoztunk: Angyalos, Homonnay és Kecsmárszky sem hiányzott, és mindkét alkalommal ott kellett lennie a képek készítőjének is. 2005-ben már fényképezhetett valamelyikünk felesége, a tíz jelenlevő osztálytárs között látható Rokonay, Szilágyi és Varga is. Mivel a 23-as létszám már ekkor sem volt meg, és többekről nem tudtunk, eldöntöttük, hogy a következő esztendőől kezdve, az iskolavárosban ötévenként rendezett nagy összejövetelek kivételével, minden esztendőben, az ország különböző vidékein, más-más városban találkozunk. Eddig már kilenc ilyen helyszín volt, három alkalom kivételével az iskolától távol, Debrecenben, egy másik szomszédos megyében, Budapest környéki kisvárosban, magában a fővárosban, sőt a Duna mentén délen is. 2006-ban 12 öregdiák között először, de nem utoljára jelent meg Háda, valamint eljött a nem az iskolánkban érettségizett Matolay és a gimnáziumot 1961-ben befejező Páhy is. 2007-ben megdőlt a részvételi rekord, mert a feleségeken kívül 15 fő volt ott: Angyalos, Dévald, Homonnay, Hoppál, Matolay, Molnár, Nagy, Rokonay, Szilágyi, Trauer, Varga és Vietórisz, valamint a később meghalt Kecsmárszky, Pataki és Páhy is. Az érettségi után fél évszázaddal az iskolavárosban rendezett találkozóra négyvel kevesebben jöttek el. 2017-ben Budapesten csak hét diák jött össze. 2018-ban Debrecenben, ezúttal másodszer a Molnároknál már nyolc osztálytárs, Angyalos, Dévald, Hoppál, Rokonay, Szilágyi, Varga, Vietórisz és a nemrég özvegyen maradt Kecsmárszkyé Zsuzsa és még négy házastárs találkozott. Matolay, Nagy és Hubert ugyan nem tudott eljönni, de mindenről értesültek, valamint régi fényképek elküldésével segítettek, illetve sok információval gazdagították ezt a tanulmányt. Hét egykori társunk egyszer sem vagy talán egyszer volt érettségi találkozón, de egyikük már biztosan nincs az élők sorában.

„Amíg irkáltam, gyakran gondoltam arra, hogy eléggé sajátos közegben élő nemzedékhez tartozunk. Otthon a még 1945 előtti világ mércéi voltak a meghatározó paraméterek, kívülről meg ömlött ránk egy »felettebb értékes kultúra«, minden hordalékával együtt. Aztán kívül is, meg bennünk is egyre rosszabb lett minden, és »boldogan« kellett a bornírtságokhoz vigyorogni [...] Időnként őszinte csodálattal adózom az olyan embekeknek, akik, kb. a mi korosztályunk, gyermekien naivan nézik »csodálatos« világunkat” – írta terjedelmes és szellemes levelében, ironikusan, Trauer. Hasonló módon, „dialektikus és történelmi cinizmussal” értékelte immár két emberöltőnyi múltunkat.

A Kollégiumnak nem mindig kedvezett a sors. A 17. században, az ellenreformáció megerősödése idején sokáig nem működhetett, az első világháborút befejező békeszerződés, az ország perifériára kerülése, vonzáskörzete nagy részének elvesztése, majd a második világhétség utáni államosítás visszavetette a fejlődésben, de helyzete már az 1950-es évek közepén, a „mi időnkre” sokat javult. A 2001-es országos tanévnyitón a miniszterelnök nem indokolatlanul mondta a következőket: „A II. világháború kitérője után, az angol és a német hadvezetés között született egy megállapodás, mely szerint a

német bombázók elkerülik Oxfordot és Cambridge-t, cserébe az angol légierő is megkíméli Heidelberget és Göttingent. Itt, Közép-Európában más sorsuk van a szellemi műhelyeknek. Ezek a műhelyek mindig szálkát jelentettek az idegen hatalmak szemében. Itt, amit a bomba megkímélt, azt a megszállók és csendestársaik egyszerűen bezáratták.” Sokat mondó a beszéd folytatása: „Nyolcvan-kilencven éves nemzetközi hírvű tudósok szájából lehet bemutatkozáskor első, legfontosabb közlésként hallani: pataki vagy éppen pápai voltam. Pataki, pápai vagy debreceni diáknak lenni, de bővíthetjük a kört [...] nem egyszerűen négy, hat vagy nyolc év tanulást jelent, hanem életformát, habitust, egy sajátos, magyar világnézetet. Amit itt Önök a tudáson túl nevelésben, hitben, nemzeti öntudatban kapnak, életük végéig Önökkel marad.”

Nem okvetlenül kellett Patakon a Kollégium diákjának lenni ahhoz, hogy valaki oda kötődjön. Elég volt a rosszabb években is működő Tiszán-inneni Református Egyházkerület Nagykönyvtárába járni vagy kutatni. Egy – megint csak 1956-tal kapcsolatos – külföldi példa: Az országot elhagyni kényszerülő, Angliában élő irodalomtörténész, polonista, költő és műfordító, már nyolcvannál idősebb Gömői György a 16–17. századi magyar irodalom- és művelődéstörténetet is kutatta. Itt néhány évtizeddel ezelőtt bőven talált anyagot az egykori peregrinusokról, a Nyugaton vándorló magyar diákokról. A pataki tanítóképzés nagy alakja, Kődöböcz József könyvet írt Sárospataknak a magyar művelődésben játszott szerepéről. Hogy Gömörinek is van saját példánya, bizonyítja már 21. századi névalírása.

A pataki lakosok közül néhányan jól tudják, hogy a hely szelleme úgynevezett átlagembereket is a kultúra iránti komoly érdeklődésre készítetett. E sorok másodikként feltüntetett szerzőjének családját a háború után egy időre az iskola melletti Szemere Bertalan utcában élő hordóhitelesítő-tulajdonos Balogh Béla és felesége fogadta be házába. Úgy emlékszik, hogy sok könyvük volt. 1951 elején és karácsonyán ajánlásukkal két szép kiállítású példányt ajándékoztak neki: az egykor igen népszerű, Arany Jánost követő Kiss József (1843–1821) *Összes költeményei* és a híres svéd Ázsia-kutató, Sven Hedin (1865–1952) *A rejtelmes India felé c.*, 1899-ben, illetve 1910-ben kiadott könyvét. Lehet, hogy csupán feltételezés: a verseskötet azért került a volt pataki diákról, a 19. századi politikusról elnevezett utcán lakó házaspár könyvtárába, mert a költő a borsodi Mezőcsátan született, a felvidéken református pap ismertette meg az irodalommal, tanult Miskolcon és a debreceni Kollégiumban is? Bizonyára joggal feltételezzük, hogy több emberöltőnyi idővel ezelőtt is sok könyvszerető polgár élt Sárospatakon.

A „mi gimnáziumunk” mai helyzetéről keveset tudunk, mert a kérdésekre válaszolóknak ritkán járnak ott. Többségünk sikeresebbnek gondolja az egykori 4. D osztályt. Az 1960-ban érettségizők közül 15-en szereztek egyetemi diplomát és négy diák főiskolai, illetve felsőfokú oklevelet. Őt társunk tervezte, hogy orvos vagy állatorvos lesz, ez háromnak sikerült, közülük kettő mérnök lett. Ugyancsak öt érettségiző felvételizett sikerrel abban az évben vagy a következőben tanári szakra, hárman tudományegyetemre, de ketten nem tanárok akartak lenni, és egyikük nem is az lett, a gyógyszerészséget tervező fiúból pedig pedagógus. Négy tanuló választotta a mezőgazdasági felsőoktatást. Egyikünk betegsége miatt nem beszélhetett nekünk céljáról, de a mérnökök számát gyarapította. Volt még, aki a pedagógus pályára gondolt, de valószínűnek tartotta, hogy főiskolai felvételije nem sikerül. Szellemi munkát végzett, ugyanúgy, ahogy az, aki csak hivatalnoki állásra gondolhatott. Két fiú jó szakmát tanult ki. Egyetlen kivétel van, aki csak viccelve beszélt terveiről, és hogy mit ért el, nem derült ki.

Nem mindenkiről tudjuk, hány testvére volt, de mint a kérdésekre adott válaszokból kiderül, családjukban nem lehet kettő alatt a gyerekek száma. Viszonylag sok információnk van az egymással kapcsolatot tartók utódairól, 13 házaspár egykori diák családjának

újabb tagjairól. Négyüknek három-három gyereke született, nyolc társunknak kettő-kettő, hasonlóan ahhoz a kettőhöz, akik máshol, illetve egy esztendővel később érettségiztek, és jártak a találkozókra. 14 apának 30 gyereke, 10 lánya és 14 fia van vagy volt, akik közül 22 biztosan egyetemet végzett. 40 unokáról van tudomásunk, de ez valószínűleg nem a teljes szám: a rekord tíz, de egy-egy volt diáktársunk hat, illetve öt, három pedig négy-négy kicsivel foglalkozhat. Két „egykes” nagypapáról van értesülésünk, tehát nem miattunk fogy a magyar népesség, és külföldön is kevés utódunk él.

A 11 megkérdezett, sorukban Kecsmárszkyne közül nyolc osztálytárs érzelmileg erősen kötődik az iskolavároshoz, azért is, mert látja fejlődését, gyarapodását, a 21. századi belváros Makovecz Imre körének köszönhető építészeti szépségét. Három öregdiák távoli lakóhelye, illetve egészségi állapota miatt ritkán jut el oda. A gimnázium mostani hírét csak kettő tartja a régihez hasonlóan, öt társunk nem tudja megítélni, kettőnek pedig már nincs jó véleménye róla. Az interneten talált adatok szerint a közelmúltban csak 340 tanulója, valamint 35 tanára és 6 nevelőtanára volt. Igaz, többségünk nem szerzett tapasztalatokat, valamint a városban már van Református Szakképző Iskola, és 1993 óta működik az állami Árpád Vezér Gimnázium is. Nyilván főleg ezért csökkent az érdeklődés a rendszerváltozás óta ismét református iskola iránt. A Kollégium része a Református Teológiai Akadémia és a Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, amelynek Nagykönyvtára a „mi időnkben” is gazdag volt. A régen sokáig egyházi kézben lévő tanítóképzés 2000 óta az egri felsőoktatási intézményhez, a jelenlegi Eszterházy Károly Egyetemhez tartozó kar feladata.

A jövőre gondolva már viccünk is van a 12 év múlva, 2030-ban tartandó érettségi találkozónkról. Nem tudni, honnan, Bajoról, Budapestről vagy a közelében található Pomázról, lehet, hogy Debrecenből vagy Tokajból, talán Miskolcra, vagy Abaujszántóról, de az biztos, hogy Szerencs felől, már végre villamosított vasútvonalon, igen idősen látszó férfi utazik Sárospatakra. Láthatóan elfáradt, de kíváncsi fiatal újtársa beszédbe elegyedik vele. „Hová tetszik menni?” – kérdi. „Érettségi találkozóra” – hangzik a válasz. Sárospatakra vagy Sátoraljaújhelybe?” – érdeklődik tovább a fiatalember. „Dehogy Újhelybe, az ottani gimnázium gyengébb, Patakra” – mondja az öreg. „Már elnézést, de a kora gondolva megkérdezem: Hányan lesznek a találkozón?” – folytatódik a beszélgetés. „Hányan, hát egyedül leszek!” – halljuk a feleletet.

A humor több író, volt pataki diák néhány a 20. században és nem csak egyszer kiadott regényében is hasonlóan fontos szerepet játszik. Iskolánkról szólnak a következő alkotások: Komáromi János (1890–1937) *Pataki diákok* (1925, 1933, majd 1992), Fekete Gyula (1922–2010) *Bodrog-parti szerelmeink* (1981) és a cselekmény színhelyéül Óváralját választó Tóth-Máthé Miklós *Pecúrok* (1989) c. műve. (Lehet, hogy nem közismert: a *pecúr* szó a zöldfülű, még tájékozatlan első osztályost jelenti, akit könnyű megréfélni.)

Soós Imre *Patak regénye* c. műve magában az iskolavárosban látott napvilágot (1996). 1943-ban érettségizett szerzőjét sokáig nem emlegették, mert a határrevízió híve volt, és kommunizmusellenes nézetei miatt 1948-ban, már Budapesten megszerzett mérnöki diplomája birtokában Nyugatra távozott. Sydneyben, Párizsban és Rio de Janeiróban is szerzett egyetemi végzettséget, dolgozott Ausztráliában és több európai országban. Érdeklődött az orvostudomány, a pszichológia, a szociológia, az ökológia iránt, és foglalkozott filozófiával is, amit könyvei bizonyítanak. A brazil fővárosban meghívták professzornak. 1954-ben visszatért Európába, ismét magyar állampolgár lett, Prágában és Ausztriában élt. Regényéből megismerjük a világcsavargó pataki öregdiák kalandjait, élményeit és gondolkodását, mégpedig a gyerek, a fiatal és a sokat tapasztalt

idős ember szemszögéből. Diákkorában úszott, sielt, sportrepülő volt. Lényének, jellemének erős alapját szüleinek és a pataki Kollégiumnak köszönhetette, amit sok öregdiák magáról is elmondhat.

A téma évtizedekkel korábbi országos népszerűségét másféle művek is bizonyítják. Nem tudjuk, tanult-e a régi iskolavárosban az elfelejtett Somlay Károly (?–1930), de Gulyás József kutató-tanár szerint az ifjúságnak szánt vígjátékot írt *A pataki diák* címmel (1918 vagy 1919), bizonyos Siliga Ferenc (1881–?) nevéhez pedig operett fűződik: *Ballag már a vén diák*. Az interneten Cserhádi Lajos (1897–?) *Diákszerelem. Ballag már a vén diák* c., Budapesten 1942-ben kiadott (vagy bemutatott?) operettjéről is találunk említést.

Más volt ottani diákoknak kollégiumi éveiből merítő műveire nem a humor a jellemző. A világháborúk között népszerű Harsányi Zsolt (1887–1943) a 400. éves jubileumra írt Patak lelke (1931) c. novellájának hőse szegény árva kisfiú, aki meg akarja mérgezni magát, de elalszik. Álmában Comenius, Tompa Mihály és mások megfogadtatják vele, hogy élni fog a kollégiumért és hazájáért, majd az igazgató gondjaiba veszi. *A lebegő szív* (1939) c. verseskötetében olvasható költeménye a *Patak*. Képes Géza (1909–1989) kitűnő költő-műfordítónak, a gimnázium egykori tanárának csak halála évében jelent meg *A pataki diák* c. verseskötete, de már évtizedekkel korábbi, *Az álomba hullt város* c. művét így kezdte: „Patak – a hírhedt húszas évek...”, de másképp folytatta: „Persze nagy kincs a kollégium...” Egy 2004-ben készített, *Képes Géza, a szavak művésze. Emlékek, versek, vallomások* c. összeállításból kiderül, hogy joggal volt elégedetlen a várossal és az iskolával is. A trianoni békeszerződés következtében Sárospatak az országhatár közelébe került, vonzásköre leszűkül, 1923-ban a Kollégium részeként működő jogakadémiát is megszüntették, az 1918–19-ben politikailag balra tolódott tanárokat elbocsátották. A színvonalcsökkenés Klebelsberg Kuno miniszter segítségével köszönhetően állt meg, bekövetkezett a Nyugatra nyitás, 1931-ben létrehozták az angol internátust. Olyan híre volt, hogy mi is így neveztek, pedig akkor már a pataki Erdélyi János (1814–1868) költő-filozófus és tanár nevét viselte. A több nyelven beszélő Képes Géza 1933-ban kezdett a Kollégiumban tanítani. Comenius méltató, *A templomépitő* (1937) c. ódájából idézzük: „Mi voltál, az maradj örök időkre, / Tudományok és erények büszke városa.” Az oktatásnak nem kedvező időszakban, 1953-ban – bár már Sztálin halálának évében – a jelenre gondolva így írt a még közeli múltból *Már költő voltam* c. versében: „Elmúlt negyedszázad éve is talán, / Patakon voltam kisdíák: / tudásra szomjas és nagyon sovány – / Békóba vert volna a szűk világ, / de áttörtem vastag börtönfalán.” 2008-ban megjelent *Az utolsó kaland* c. kötetének már ismét van az iskolát méltató darabja: *A pataki kollégiumban*.

A nehéz évekről már a rendszerváltozás után Bóta Gábor találóan írta: „Az elhibázott településfejlesztési politika miatt 1950-ben Zemplén vármegyét csatolták Borsod-Abaújhoz, így létrehoztak egy mamutmegyét. Ezzel teljesen perifériára került ez a vidék és benne Sárospatak. Szinte minden pénzt az iparosításba ölték [...]”. A jövőben bizakodva Höresik Richárd országgyűlési képviselő véleményét idézi: „Össze kell kapcsolnunk a kultúrát és a gazdaságot [...] Számunkra a nyitás lehetősége lehet Kárpátalja, Kelet-Szlovákia felé.”

Kurucz Gyula (1944–2015) egyes regényeinek élményanyagát tanárainak és egykori barátainak emléke adhatta. A *Kicsi nagyvilág* (1978) című borítólapján így vall: „Sárospatakon, kollégistaként végeztem a gimnáziumot. Az ottani évek égették belém: miként **kell** bálnunk lehetőségeinkkel és saját magunkkal.”

Minden említett, pataki diákból lett író észak- vagy északkeleti vidék kis településéről – Komáromi és Harsányi a mai Szlovákiából –, nem gazdag családból való. Ez a mi diákközösségünk nagy többségére is éppígy áll.

Gulyás József a második világháború idején a korábbi évszázadok több tucat ott tanult írójának a kollégiummal kapcsolatos műveit sorolta fel, akik közül csak az ismertebbek nevét említjük: Bessenyei György, Csokonai, Kazinczy Ferenc, Tompa, Gárdonyi, Móricz Zsigmond. Természetesen kivételeket is említ, akik nem tanultak az iskolavárosban, mint Mikszáth vagy Rákosi Viktor. Mi a dunántúli, majd fővárosi Weöres Sándor személyében olyan 1945 utáni alkotót hozunk szóba, aki, mint *Psyché. Egy hajdani költőné írásai* (1972) c. híres könyvéből kiderül, felfedezte az utókor számára Ungvárnémeti Tóth László 19. századi pataki teológus-hallgató nagyon is világi ihletésű költészetét. A szépirodalomhoz közelít Lázár István (1933–1997) egykori pataki lakosnak és diáknak, többek között a Valóság c. folyóirat szerkesztőjének szociográfiája, a *Kiált Patak vára* (1974).

Már a „mi időnkben”, négy évtizede írta *Patak legendája* c. cikkében a régmúltról László Ilona újságíró: „Délutánoként a kollégium híres Nagykönyvtárában Comenius tanításait olvastam; hitéről a megismerés határtalanságában, a nagy fényű pataki iskoláról [...]: »Nagyfényűnek nemcsak úgy mondom, hanem mert valósággal ilyennek kell lennie. Belül fényvel teljesnek, kívül pedig a fényt messzeszórónak; és ezért olyanak, amely sugaraival az elmékről – a szomszéd nemzeteket is ideszámítva – az államban és az egyházban a homályt elűzni képesek.«” Hangsúlyozza, hogy 1796-ban, az országban elsőként Sárospatakon vezették be a tantárgyak többségében a magyar nyelvű oktatást, és kifejezi csalódottságát abban, hogy a város képe nem méltó egy ilyen szellemi központhoz, de így folytatja: „Most már a városra, a megyére és egy kicsit az ország nem csak figyelő, hanem segítő tekintetere is szükség van, hogy megtarthassuk egyik féltett kincsünket, Sárospatakot. Mert a siető, megfáradt embernek, ha alkotni, építeni akar, egyre nagyobb szüksége lesz az ott lelhető, értelmet sugárzó nyugalomra.”

Három évvel később Kovács György Attila ilyen, ma is találó címet adott cikkének: *Diákjaiban élő iskola. Sárospatak. 450 éve a magyar művelődésért*: „Ki ne csodálná azt a tettekben is megnyilvánuló hűséget, amellyel évszázadok óta kötődnek alma materükhöz a pataki iskola mindenkori nevelői? A *patakiság* sokak számára mégis talányos jelenség. Megfejtésre méltó, mi is a forrása annak a családias szellemnek, amely – ahogyan egykori nagynevű diákjai tisztelték: a Rákóczi-Athenaeum, a Patachiana – mindenkori és öregdiákjait országhatárokon innen és túl szinte testvéri szálakkal összefűzi.”

Ugyancsak 1981-ben *Mi, pataki tanárok* címmel Sipos István írta. „Ez iskolának történeti múltja van, melynél nagyobb e hazában egy tanintézet sem dicsekedhetik, s bár nem a mi érdemünk, hogy e drága örökség ránk szállott, de mindenesetre a mi szerencsénk; érdemünk lesz, ha ügyét előbbre visszük, s ha a régiek mellett új alapját tehetjük le a továbbfejlődésnek.”

Hogy a Kollégium szellemisége „kívülállók” számára is nagy érték, tanúsítja Bata Imre borsodi, falusi születésű, Mezőkövesden érettségizett, Debrecenben tanult, ott 1956-os szerepvállalása miatt mellőzött, majd Szegeden és Budapesten dolgozó irodalomkutató, kritikus, könyvtáros és folyóirat-szerkesztő írása. 1970-ben a miskolci Napjaink hasábjain megjelent cikke így kezdődik: „Mi készíti a pataki öregdiákokat találkozni rendszeresen annyi idővel az érettségi után? Miféle nosztalgia, mely erő tartja közös szándékát azoknak, akik különben, más okkal – sose találkoznának? Nagykövet vagy egyetemi tanár, református pap vagy ateista filozófus, aki sokra ment, és aki semmire sem vitte, magányos vagy családós, művész és tudós, mind külön pályáiv, de a végtelenben még a párhuzamosok is találkoznak, s ilyen végtelen Patak az öregdiákok lelkében; az ősi skóla gyűjti fókuszába a sugarakat, s melengető láng lobban a találkozások boldog örömeiben.” Később így folytatja: „Életforma volt a pataki iskola. Pataki

diáknak lenni: több is, kevesebb is, más is, mint iskolavégzés. A pataki iskola nem csak épületek és udvar. A város is az iskoláé volt, s a táj is a diáknak nyújtott előbb enyhet.” Majd: „Virágozott Patak, mert iskolája volt, de azért volt olyan kitűnő iskolája, mert ott az iskola nem zárt és mesterséges kör soha az idők során, inkább földadat-teljesítés. A pataki tanár művelt is volt, hivatott is. Magával ragadta a diákságot. De nem is tehetett mást. Ezt parancsolták a kövek, a kövek alatti Patak, a város láthatatlan szelleme. S ez a szellem hú volt a múlthoz és nyitott az új iránt.”

Ma is írhatta volna a következőket: „Az iskola válságának idején, az értelmiség szétszóródásának jeleit látva, a nemzettudat bizonytalankodását tapasztalva, a kultúra válságos időszakában érdemes a régi diákvárosokra – Patak múltjára –, az öregdiákokra egyetlen vigyázó tekintetet vetni.” Befejezése így hangzik: „Egy ötvözet az a pataki eszmeiskola, mely nemzedékeken át, s az egyes ember egész életén végig tartó lelki realitás, eleven szellemi erő. Összetartozás, közössége a művelt embereknek. Nem öncélú közösség, nem kiválás és nem elkülönülés. Hatékony visszahatás. A pataki öregdiákoknak Sárospatak, és nemcsak a belső idea, a valóságos, az itteni és mostani város a legnagyobb gondjuk. S csak akinek ilyen gondja van, csak arról hihető, hogy nemcsak iskolázott, de tanult is, nemcsak szóban, de cselekedetben is az, aminek látszik, s amit papírral tud igazolni.”

Lehet, hogy túl szép szavak, de többségünk tapasztalatai szerint igazak, amelyeket diákközösségünkről nem csak első érettségi találkozóink idején vehetett papírra. Mi, akik egyetlen volt társunk kivételével nem élünk az iskolavárosban, közösségünk már több mint fél évszázados, jól ismert múltját kíséreltük meg összevetni a kevésbé ismert jelennel.

(Tokaj – Debrecen – Budapest, 2018. december 4.)

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

- 1944 Gulyás József: *Sárospatak a magyar írók tollán*. Sárospatak.
 1978 László Ilona: *Patak legendája*. = Képes Újság, 32. sz.
 1981a Sípos István: *Mi, pataki tanárok*. = Sárospataki Krónika, XIII. évf. 4. sz.
 1981b Kovács György Attila: *Diákjaiban élő iskola. Sárospatak 450 éve a magyar művelődésért*. = Népszabadság, augusztus 29.
 1992 Bóta Gábor: *Sárospatak – a Bodrog-parti Athén*. = Magyar Hírlap, augusztus 1.
 1999 Gömöri György: *A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyiig. Tanulmányok*. Budapest. (A *Cseh költők versei franekeri magyarokhoz és A fiatal Coccejus magyar barátai és tanítványai* c. tanulmányokban.)
 2001a Orbán Viktor: *Református diáknak lenni kitüntetés*. = Pataki Diák, I. évf. 1. sz. október.
 2001b Kódöböcz József: *Sárospatak a magyar művelődés történetében*. Sárospatak.
 2004 Bolvári-Takács Gábor és Földy Lilla összeállítása: *Képes Géza, a szavak művésze. Emlékek, versek, vallomások*. = Zempléni Múzsza, VIII. évf. 3. sz.
 2011 Bolvári-Takács Gábor: *A sárospataki öregdiák mozgalom 19–21. századi kronológiája*. Budapest–Sárospatak.
 2013 Dienes Dénes: *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak.
 2015 Bolvári-Takács Gábor: *Követek és követők*. Közelitések Sárospatak szellemi hatástörténetéhez. Sárospatak.
 2018 Bata Imre: *A pataki öregdiákok*. (Előszőr: Napjaink, IX. évf. 12. sz. 1970.) Bolvári-Takács Gábor: Sárospatak várossá nyilvánítása 1968-ban. Dokumentum-összeállítás a döntés előzményeiről, folyamatáról és visszhangjáról. = Zempléni Múzsza, XVIII. évf. 3. (71.) sz. ősz.
 Angyalos L.-ről, Dévald I.-ről, D. Molnár I.-ről, Hoppál M.-ről, Kecsmárszky Györgyről, P. Ernőről, Rokonai J.-ről, valamint G. Györgyről és Sz. Gáborról vannak információk az interneten is.